

Investigating the Foreign Policy Derived from the Constitutional Revolution Law: A Historical Sociological Interpretation

Samaneh Shafizadeh Broomi¹

Seyed Ahmad Fatemi Nejad¹ (Corresponding Author)²

Mehdi Najafzadeh³

Morteza Manshadi⁴

Received: 2024-03-05

Revised: 2024-07-21

Accepted: 2025-04-11

Available Online: 2025-07-16

How to cite this article:

Shafizadeh Broomi, S., Fatemi Nejad, A., Najafzadeh, M. & Manshadi, M. (2025). Investigating the Foreign Policy Derived from the Constitutional Revolution Law: A Historical Sociological Interpretation, *Iranian Research Letter of International Politics*, 13 (02), 6 - 31 .(in Persian with English abstract)
<https://doi.org/10.22067/irlip.2025.87151.1507>

1-Introduction

With the issuance of the constitutional decree and the establishment of the constituent assembly in Iran, the state counselor, in a detailed speech, considers the principles of Iran's foreign policy to be preserving the independence of the homeland, observing alliance relations with friendly states, and observing the freedom of general trade on an equal footing. In the text of the negotiations of the constituent assembly, the representatives have a positive approach to the west, and western countries are placed in the position of supporters of the constitutionalist and freedom-seeking movement of Iranians. Therefore the characteristics of the foreign policy reflected in the constitution of the constitutional revolution are non-revolutionary and realistic, rational, peaceful, and in line with the international system. The question raised in this research is why the foreign policy resulting from the constitution of the constitutional revolution was mainly realistic, non-revolutionary, rational, and formed based on coordination with the interna-

1. PhD Student in Political Science Ferdowsi University of Mashhad

2. Associate Professor of International Relations, Faculty of Law and Political Sciences, Ferdowsi University of Mashhad, Iran.

3. Associate Professor of Political Sciences, Faculty of Law and Political Sciences, Ferdowsi University of Mashhad, Iran.

4. Associate Professor of Political Sciences, Faculty of Law and Political Sciences, Ferdowsi University of Mashhad, Iran.

tional system and the great powers? The emergence of foreign policy in the constitution of the constitutional revolution cannot be limited only to the moment the text of the law was written by the Constituent Assembly; rather, a historical event should be considered as full of the accumulation of history and the sociological foundations of events. By researching the past, in addition to understanding the reasons for historical developments, guidelines can be provided for recognizing, predicting, or changing political phenomena in the future. The method of this research is historical-interpretive and relies on George Lawson's theory of historical sociology.

2-Theoretical framework

In the historical sociology of revolutions, there has been less scholarly research on the outcomes of revolutions than on their causes. This may be because it is assumed that if the revolutionaries succeed, the results of revolutions will follow directly. However, research on the outcomes of revolutions contradicts this assumption. Revolutionary outcomes often take unexpected turns. The heyday of the study of revolutions coincided with the emergence of sociology as an independent discipline in the 1960s and 1970s. During that period, Charles Tilley, in *From Mobilization to Revolution*, and Theda Skocpol, in *States and Social Revolutions*, produced studies that are now considered classics. Tilley's analysis of revolutionary phenomena began with the study of human performance, while Skocpol's point of departure was structural. The development of fifth generation accounts of revolutions requires moving beyond the binary of structure and agent toward an inter-social approach that conceptualizes social action in a broader configuration. George Lawson's views on revolution are arguably the most complete theory of revolution in historical sociology, as he has advanced the place of revolution in sociological theory from both quantitative and qualitative perspectives. The attempt to integrate causal and historical action in his theory is noteworthy.

3-Methodology

George Lawson's view of revolution is undoubtedly the most complete theory of revolution in historical sociology, as he has elevated the place of revolution in sociological theory from both quantitative and qualitative perspectives. The attempt to integrate causal and historical action in his theory is noteworthy.

Lawson believes that the works of thinkers of the third and fourth generations of revolutionary theory, despite their claim to pay attention to international factors, contain two shortcomings: first, having an analytical gap between national and international factors and second, considering a minimal role for the international system.

George Lawson analyzes revolutionary episodes of the modern era (beginning with the Glorious Revolution of 1688) to understand how geopolitics, transnational circulation of ideas and individuals, organizational capabilities, and contingent choices come together to shape the emergence of revolutionary situations and the paths and outcomes of revolutions. Lawson organizes causal configurations with ideal types in to three temporal categories. The first of these relates changes in the vulnerability of inter-social relations of particular types of regimes and systemic political, economic, and symbolic crises to the emergence of revolutionary situations. The second category of configurations –levels of elite loyalty, particularly through the coercive apparatus and the capacity of the opposition to create coherent revolutionary moments and unite diverse coalitions– explain the paths taken at the peak of revolutions. Lawson's third critical configuration for revolutionary outcomes is the emergence of a "fused order" that combines elements of the post-revolutionary social order with those of the pre-revolutionary order. The continuation of ongoing and often contested inter-social interactions, international intervention in domestic affairs – and what he calls "ambivalent outcomes," outcomes that depend on "situational logics derived from purposeful action taken in contested social contexts." In this article, we will examine the results of the revolution in the formation of foreign policy in the Constitutional Law, using the approach of "inter-social" narratives.

4-Discussion

The first configuration of the historical sociological situation and contexts of the Constitutional Revolution, such as the role of intellectuals and the praise of the Western other, the competition of local forces in the shadow of the great powers, regional democratic revolutions, and the expansion of the press and its new orientation in the decades leading up to the Constitutional Revolution, provided the basis for the revolution.

In the second path, the configuration of the gap in the forces of the Qajar court, the association of scholars and merchants with intellectuals, and the exchange of security in the shelter of foreign consulates for fear of domestic rulers and at the international level, the change in the balance of foreign forces led to the mobilization of political forces in the revolution.

In the third stage, the configuration of the revolutionary results of the hegemony of intellectual forces in the Constituent Assembly and the formulation of a regime based on a peaceful foreign policy, unity and freedom of international trade, the adoption of Western techniques, and the avoidance of personal interests and the preservation of national interests and interests, a rational foreign policy was formed in the approach of the representatives.

5- Conclusion

The characteristics of foreign policy in the Constitution of the Constitutional Revolution are non-revolutionary and democratic, rational and based on neutrality and peaceful foreign relations. To answer why this type of foreign policy was formed in the Constitutional Revolution from the perspective of historical sociology, we refer to the examination of a complex configuration of the contexts, path and results of the revolution using George Lawson's approach and what he calls the ambivalent domestic and international results. During the Constitutional Revolution, systemic political, economic and symbolic crises, including poverty, insecurity and the relationship of local powers with foreign forces and the formation of the Western intellectual movement, have led to a change in the vulnerability of inter-social relations and the formation of a revolutionary situation. In the second stage, with the split in the government apparatus and the capacity of the opposition and revolutionary leaders to unite diverse coalitions with the sit-in at the British embassy, the path taken at the peak of the Constitutional Revolution entered a new stage that was affected by the international context and the structure and competition of foreign forces. In the final stage, with the hegemony of the constitutional forces and the marginalization of pro-legitimacy forces, a rational and realistic foreign policy was formed, in line with the international system envisioned by intellectuals in the constitutional revolution.

Keywords: Historical sociology, foreign policy, Iran, Constitutional Revolution.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

واکاوی سیاست خارجی برآمده از قانون اساسی مشروطه: تفسیر جامعه شناختی تاریخی

سمانه شفیخ زاده برمی^۱

سید احمد فاطمی نژاد^۲ (نویسنده مسئول)

مهدی نجف زاده^۳

مرتضی منشادی^۴

چکیده

ایران در اوایل سده بیستم با انقلاب مشروطه و تشکیل نخستین مجلس مؤسسان به تدوین اصول سیاست خارجی اقدام نمود. مختصات سیاست خارجی در قانون اساسی مشروطه غیرانقلابی، عقلانی و مبتنی بر بی طرفی و روابط خارجی مسالمت آمیز می باشد. علی رغم سیاست نفوذ روس و انگلیس در ایران و به دنبال آن تحمیل قراردادهای سیاسی و اقتصادی در سال های منتهی به انقلاب مشروطه، پرسشی که مطرح می شود این است که چرا برون داد سیاست خارجی در قانون اساسی انقلاب مشروطه عمدتاً واقع گرایانه، غیرانقلابی، عقلایی و همراستا با نظام بین الملل شکل گرفته است؟ فرضیه ای که با استفاده از نظریه جامعه شناسی تاریخی انقلاب جرج لاوسن برای پاسخ به این پرسش مطرح می کنیم این است که پیکربندی پیچیده ای از زمینه های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی داخلی همسو با عوامل بین المللی به شکل گیری

۱. دانشجوی دکتری علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، ایران.

۲. دانشیار روابط بین الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، ایران. (نویسنده مسئول)
a.fatemi@um.ac.ir

۳. دانشیار علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، ایران.

۴. دانشیار علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، ایران.

موقعیت انقلابی و ائتلاف نیروهای داخلی و قدرتهای خارجی در مسیر انقلاب و در نتیجه، پدیدار سیاست خارجی عقلانی، واقع‌گرایانه و مسالمت‌آمیز توسط روشنفکران در قانون اساسی منجر شده است. روش این پژوهش تاریخی-تفسیری و متکی بر منابع کتابخانه‌ای است.

کلمات کلیدی: جامعه‌شناسی تاریخی، سیاست خارجی، ایران، انقلاب مشروطه.

۱- بیان مساله

از ابتدای قرن هجدهم میلادی، ایران در «بازی بزرگ» انگلیس و روسیه درگیر شد. برای انگلیس، حفظ اقتدار خود بر شبه‌قاره هند و برای روس‌ها، مخالفت با نفوذ انگلیس و دسترسی به دریاهای گرم، زمینه‌ساز کسب امتیازات متعدد اقتصادی و سیاسی در ایران بود. اعطای این امتیازات علاوه بر از دست دادن بخش‌های وسیعی از خاک ایران، عقب ماندگی سیاسی و اقتصادی در عرصه داخلی و نظام بین‌المللی را به همراه داشت. ماحصل این شرایط شکل‌گیری ائتلاف بزرگی از روشنفکران، بازاریان و پیشه‌وران، تجار بزرگ و گروه‌های فرودست شهری به رهبری روحانیون در مخالفت با حکومت بود که به انقلاب مشروطه و تدوین نخستین قانون اساسی ایران انجامید.

با صدور فرمان مشروطه و برقراری مجلس مؤسسان قانون اساسی در ایران مستشار الدوله در نطقی مفصل اصول سیاست خارجی ایران را حفظ استقلال وطن، رعایت روابط اتحاد با دول متحابه و مراعات آزادی تجارت عمومی به مساوات می‌داند. (Afshar, 1982, p.37-39)

در متن مذاکرات مجلس مؤسسان مشروطه، نمایندگان رویکرد مثبتی به غرب دارند و کشورهای غربی در جایگاه حامی جریان مشروطه‌خواهی و آزادی‌خواهی ایرانیان قرار می‌گیرند. بنابراین مختصات سیاست خارجی نمایان شده در قانون اساسی انقلاب مشروطه، غیرانقلابی و واقع‌گرایانه، عقلایی، مسالمت‌آمیز و همراستا با نظام بین‌الملل است.

سوالی که در این پژوهش مطرح می‌شود این است که چرا سیاست خارجی برآمده از قانون اساسی انقلاب مشروطه عمدتاً واقع‌گرایانه، غیرانقلابی، عقلانی و براساس هماهنگی با نظام بین‌الملل و قدرتهای بزرگ شکل گرفت؟

فرضیه‌ای که در اینجا می‌توان طرح کرد این است که پیکربندی پیچیده‌ای از زمینه‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی داخلی همسو با عوامل بین‌المللی به شکل‌گیری موقعیت انقلابی و ائتلاف نیروهای داخلی و قدرتهای خارجی در مسیر انقلاب و در نتیجه شکل‌گیری سیاست خارجی مسالمت‌آمیز و عقلانی توسط روشنفکران منجر شد که در آن نظام سیاسی مشروطه توازن نظام بین‌الملل را می‌پذیرفت و می‌کوشید با حفظ توازن قوا، نظارت بر امتیازات خارجی و استفاده از دانش غرب از منافع ملی و تمامیت ارضی ایران حمایت کند و آن را ارتقا بخشد.

پدیدارسیاست خارجی در قانون اساسی انقلاب مشروطه را نمی‌توان تنها به لحظه نگارش متن قانون توسط مجلس مؤسسان محدود دانست؛ بلکه یک رخداد تاریخی را باید سرشار از انباشتگی تاریخ و مبانی جامعه‌شناختی رویدادها دانست. جامعه‌شناسی تاریخی انقلاب در پی کشف و بازنمایی اصول و قوانین کلی حاکم

بر تحولات نیست، بلکه با مسیر و فرایندهای رویدادهای تاریخی سر و کار دارد و پژوهشگر می‌کوشد این‌گونه رویدادها را بررسی کند. با تحقیق پیرامون گذشته علاوه بر فهم دلایل تحولات تاریخی می‌توان خطوط راهنمایی در زمینه شناخت، پیش‌بینی و یا تغییر پدیدار سیاسی در آینده فراهم ساخت. روش این پژوهش تاریخی-تفسیری و متکی بر نظریه جامعه‌شناسی تاریخی جرج لوسن است.

۲-پیشینه پژوهش

پژوهش‌های جامعه‌شناسی تاریخی در حوزه انقلاب مشروطه و سیاست خارجی برآمده از آن را می‌توان در چهار دسته بررسی کرد:

دسته اول: آثاری هستند که با رویکرد جامعه‌شناسی تاریخی به علل تاریخی شکل‌گیری انقلاب مشروطه پرداخته‌اند. مهدی نجف‌زاده (۱۳۹۵) در کتاب «جایابی دو انقلاب: چرخش امر دینی در جامعه ایرانی» به دنبال پاسخ به این سوال است که چرا در جامعه سنتی و عقب مانده ایرانی دوره قاجاریه انقلابی مدرن و در جامعه نو شده ایرانی دوره پهلوی انقلابی مذهبی رخ داد. کاتوزیان (۱۳۷۴) در کتاب «اقتصاد سیاسی ایران از مشروطیت تا پایان سلسله پهلوی» در تحلیل علل انقلاب مشروطه با نفی دیدگاه مارکسیستی به آثار ناشی از برخورد ایران با مدرنیته غربی به طور عام اشاره کرده است.

دسته دوم: آثاری هستند که با رویکرد جامعه‌شناسی تاریخی به بررسی فرایند انقلاب مشروطه پرداخته‌اند. بنکداریان (۱۳۹۲) در کتاب «بریتانیا و انقلاب مشروطه ایران سیاست خارجی، امپریالیسم، اپوزیسیون» به بررسی سیاست‌های بریتانیا و روسیه در ایران و در مقابله با جنبش مشروطه و نقش آن دو کشور و به خصوص روسیه تزاری در ایران عصر مشروطه می‌پردازد.

عبدالهادی حائری (۱۳۶۰) در کتاب «تشیع و مشروطیت در ایران و نقش ایرانیان مقیم عراق» با بررسی فرایند مشروطه نقش مؤثر علما طراز اول مذهبی در انقلاب مشروطیت را تأیید می‌کند.

دسته سوم: آثاری هستند که به بررسی پیامد و نتایج انقلاب مشروطه بر اساس رویکرد جامعه‌شناسی تاریخی می‌پردازند. آبراهامیان (۱۳۷۸) در کتاب «ایران بین دو انقلاب» به تحلیل تأثیرات نیروهای اجتماعی بر نظام سیاسی در دوران قاجار و تأثیر آن بر علل و پیامدهای انقلاب مشروطیت پرداخته است. جان فوران (۱۳۷۸) در کتاب «مقاومت شکننده: تاریخ تحولات اجتماعی ایران» به بررسی تحولات و نتایج انقلاب مشروطه با تکیه بر نظریه نظام جهانی والرش‌تاین و فرهنگ سیاسی مخالفان می‌پردازد و معتقد است عدم وحدت نیروهای مشروطه پس از پیروزی آن و عامل خارجی یعنی معاهده ۱۹۰۷ روس و انگلیس از پیامدهای شکست در انقلاب مشروطه است. ژانت آفاری (۱۳۷۹) نیز در «انقلاب مشروطیت ایران» با تحلیلی چند بعدی از عوامل و متغیرهای سیاسی و اقتصادی و فرهنگی به بررسی عوامل انقلاب مشروطه و دلایل شکست آن می‌پردازد.

دسته چهارم: از آثار مورد بررسی به طور خاص به حوزه سیاست خارجی مشروطه می‌پردازند. پژوهش در زمینه جامعه‌شناسی تاریخی سیاست خارجی انقلاب مشروطه بسیار اندک است. یکی از آثار موجود در این زمینه مقاله خلیلی و حمیدی (۱۳۹۰) تحت عنوان «تحلیل گفتمان مقوله سیاست خارجی در

مذاکرات نخستین مجلس شورای ملی مشروطیت^۱ است که نویسندگان با تکیه بر متن مذاکرات نخستین مجلس شورای ملی به این پرسش پاسخ می‌دهند که زمینه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و تاریخی موجود در روزگار مشروطیت سبب‌ساز شکل‌گیری کدام گفتمان سیاست خارجی در متن مذاکرات شده است؟ نویسندگان با گزینش مدل فرکلاف می‌کوشند مقوله سیاست خارجی را در متن مذاکرات نخستین مجلس مشروطه و در پرتو تحلیل بافتار تاریخی بازنمون کنند. در این نگارش ایران در دوره قاجاریه از روابط خارجی به‌گونه‌ای منفعلانه، نفوذپذیر، رسوخ‌ناپذیر و تصمیم‌پذیر برخوردار بوده است؛ گرچه نمی‌توان از تأثیرعامل مهم جغرافیا و موقعیت ژئوپلیتیک غافل شد. همچنین، مقاله متقی (۱۳۷۸) «مطالعه جهت‌گیری‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی در سال‌های بین کودتای ۱۳۳۲ تا انقلاب اسلامی ۱۳۵۷» نیز به سیاست خارجی مشروطه توجه داشته است. نویسندگان با بررسی سیاست خارجی ایران در سال‌های انقلاب مشروطه و تعریف بسیط از انقلاب که با عنوان دوره اول مشروطیت از سال‌های ۱۲۸۶ تا جنگ جهانی اول را شامل می‌شود جهت‌گیری سیاست خارجی را با توجه به تحولات اجتماعی و سیاسی فاقد طرح‌ریزی اصول مدون می‌دانند.

در مجموع، در مقالات و کتب بررسی شده اثری که به بررسی جامعه‌شناسی تاریخی سیاست خارجی در قانون اساسی انقلاب مشروطه پرداخته باشد، نیامده است. تحلیل‌های اکثر پژوهشگران حوزه جامعه‌شناسی تاریخی انقلاب با تحلیل تک‌علتی بدون توجه به تحلیل چندعلتی به بررسی تحولات تاریخی و اجتماعی در علل و فرایند انقلاب پرداخته‌اند.

۳- مبانی نظری

در جامعه‌شناسی تاریخی انقلابات، تحقیقات علمی کمتری در مورد نتایج انقلاب‌ها نسبت به علل انجام شده است. این امر ممکن است به این دلیل باشد که فرض بر این است که در صورت موفقیت انقلابیون، نتایج انقلاب‌ها مستقیماً دنبال می‌شوند. با این حال تحقیقاتی که در مورد نتایج انقلاب‌ها انجام شده است با این فرض در تناقض است. نتایج انقلابی اغلب دارای پیچش‌های غیرمنتظره‌ای هستند.

استینچکامب^۱ (۱۹۹۹) این استدلال معقول را ارائه کرد که وقتی ثبات و بقای نهادهای تحمیل شده توسط رژیم جدید مورد تردید نباشد، انقلاب به پایان رسیده است. با این حال، حتی این تعریف مبهم است، زیرا می‌تواند اشکال مضیق و موسع داشته باشد. با تعریف مضیق، انقلاب زمانی به پایان می‌رسد که نهادهای اساسی رژیم جدید دیگر فعالانه توسط نیروهای انقلابی یا ضدانقلابی به چالش کشیده نمی‌شوند. با این معیار، انقلاب فرانسه در ترمیدور^۲ ۱۷۹۹ هنگامی که ناپلئون^۳ قدرت را به دست گرفت، انقلاب روسیه در سال ۱۹۱۷ در سال ۱۹۲۱ با پیروزی بلشویک‌ها بر ارتش سفید و انقلاب مکزیک در سال ۱۹۱۰ در سال ۱۹۲۰ با ریاست جمهوری

1. Stinchcombe
2. Thermidor
3. Napoleon

اوبرگون^۱ به پایان رسید. با این حال، یک تعریف موسع، که براساس آن انقلاب تنها زمانی پایان می‌یابد که نهادهای کلیدی سیاسی و اقتصادی به شکل‌هایی مستقر شوند که اساساً برای یک دوره قابل توجه، مثلاً ۲۰ سال، دست نخورده باقی بمانند، نتایج بسیار متفاوتی به دست می‌دهد. با این تعریف، همان طور که فورت^۲ (۱۹۸۱) استدلال کرده است، انقلاب فرانسه تنها با آغاز جمهوری سوم فرانسه در سال ۱۸۷۱ انقلاب روسیه در سال ۱۹۱۷ تا پس از پاکسازی استالین^۳ در دهه ۱۹۳۰ و انقلاب مکزیک در سال ۱۹۱۰ از طریق اصلاحات کاردناس^۴ به سال ۱۹۴۰ برمی‌گردد. به همین دلیل، انقلاب چین که در سال ۱۹۱۰ آغاز شد، هنوز به پایان نرسیده است، زیرا هیچ یک از جمهوری خواهان، ناسیونالیست‌ها، کمونیست‌ها یا پرولتاریای بزرگ وجود نداشتند. با این حال، اگرچه گفتن دقیق زمان پایان انقلاب دشوار است، با این وجود امکان بحث در مورد نتایجی که معمولاً پس از سقوط رژیم قدیمی آشکار می‌شود وجود دارد. (Goldstone, 2001, p. 167-168).

اوج مطالعه انقلاب‌ها هم‌زمان با شکل‌گیری جامعه‌شناسی به عنوان یک رشته مستقل در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۷۰ بود. در آن دوره چارلز تیلی در کتاب «از بسیج تا انقلاب»^۵ و تدا اسکاچپول در کتاب «دولت‌ها و انقلاب‌های اجتماعی»^۶ مطالعاتی را که امروزه کلاسیک تلقی می‌شود، انجام داده‌اند. تحلیل تیلی از پدیده‌های انقلابی با مطالعه عملکرد انسان آغاز شد، در حالی که نقطه عزیمت اسکاچپول ساختاری بود. (Ramas & Andrés, 2016, p. 3).

تیلی یک نظریه کلی از عوامل تعیین‌کننده کنش جمعی را پیشنهاد می‌کند، به نام «مدل بسیج»^۷ سپس دامنه تحلیل خود را گسترده می‌کند تا توالی علی که از بسیج تا انقلاب جریان دارد، در برگیرد. یک دیدگاه ساختاری در دلایل انقلاب، توجه به زمینه بین‌المللی و تأکید بر دولت به عنوان یک بازیگر بالقوه خود مختار است. (Perry, 1980, p. 530).

گسترش گزارش‌های نسل پنجم انقلاب‌ها مستلزم حرکت فراتر از دوتایی ساختار و عامل به سمت رویکردی بین اجتماعی است که کنش اجتماعی را در یک پیکربندی گسترده‌تر مفهوم‌سازی می‌کند. دیدگاه‌های جورج لاوسن درباره انقلاب بی‌شک کامل‌ترین نظریه انقلاب در جامعه‌شناسی تاریخی است، به طوری که وی از هر دو منظر کمی و کیفی، جایگاه انقلاب در نظریه جامعه‌شناسی را ارتقا بخشیده است. تلاش برای ادغام عمل علی و تاریخی در نظریه او مورد توجه است.

لاوسن معتقد است که آثار متفکران نسل‌های سوم و چهارم نظریه انقلاب، با وجود ادعای توجه به عوامل بین‌المللی حاوی دو کاستی است: نخست، برخورداری از شکاف تحلیلی بین عوامل ملی و بین‌المللی و دوم، در نظر گرفتن نقش حداقل برای نظام بین‌الملل. (Zibaei, 2021, p. 4).

1. Obregon's presidency
2. Furet
3. Stalin
4. C'ardenas reforms
5. From Mobilization to Revolution
6. States and Social Revolutions
7. Mobilization mode

در دیدگاه لاوسن، روایت‌های «بین‌اجتماعی» از انقلاب - یعنی روایت‌هایی که بر توصیف و تحلیل روابط بین گروه‌ها در سراسر مرزهای سیاسی در طول انقلاب‌ها تمرکز می‌کنند، بر این دوشاخه غلبه می‌کنند و به وضوح نشان می‌دهند که چگونه بازیگران داخلی و بین‌المللی هر دو انقلاب را تحریک و شکل می‌دهند. لاوسن به طور قانع‌کننده‌ای رویکرد تعمیم‌دهنده به فرایندهای انقلابی را رد می‌کند، که آن‌ها را کاملاً از زمینه‌هایی که در آن به وجود می‌آیند و از تعاملات بین نیروهای اجتماعی در سراسر سطوح تحلیل جدا می‌کند، در عوض، لاوسن استدلال می‌کند که انقلاب‌ها «از تعامل موجودات در حال حرکت شکل می‌گیرند» آن‌ها تلاقی رویدادهایی هستند که در میدان‌های کنش قرار می‌گیرند که به نوبه خود از شرایط خاص تاریخی ناشی می‌شوند.

در این بستر، تاریخت در روابط اجتماعی، نقشی برجسته دارد. هرچند به نظر می‌رسد که ساختارهای اجتماعی، پیکربندی‌های ثابتی هستند، آن‌ها در یک بستر تاریخی تغییر می‌کنند. در واقع، الگوهای همکاری و تضاد بازیگران در طول زمان ثابت نیست و با تغییر شرایط اجتماعی، ساختار آن‌ها نیز دگرگون می‌شود. رویدادهای تاریخی به طور پیچیده توسط مجموعه‌ای از مکانیسم‌های علی در حال تغییر تعیین می‌شوند، که برخی از آن‌ها خود کاملاً مختص زمان و مکان معین هستند. (Steinmetz, p.4, 2007)

عامل تغییر به عنوان جز لاینفک حیات اجتماعی بشر، بیش از آنکه برآمده از یک اتفاق باشد، ناشی از یک فرایند تاریخی است. به عبارت دیگر وقایع سیاسی که موجب تغییر در وضعیت سیاسی یا اقتصادی یک جامعه می‌شوند، صرفاً یک اتفاق ساده خواه کوچک یا بزرگ نیستند، بلکه بخشی از یک فرایند اجتماعی پیچیده در بستر تاریخ محسوب می‌گردند که از گذشته آغاز شده و تا آینده ادامه دارد. (Najafi & Zibaie, 2023, p.306)

این فرایند «رویداد» وقایع تاریخی را به عنوان شکل نسبتاً پایداری از طریق تعاملات بین «اتفاقات» و میدان‌های عملی که در درون آن‌ها قرار گرفته‌اند، به خود می‌گیرد، چنین حرکتی هرگز کامل نمی‌شود - خوانش‌های جایگزین همیشه در دسترس هستند - اما اگر همه کارهای نظری مستلزم ساده‌سازی «بهم ریختگی» تاریخی به داستان‌های علی قابل قبول است. (Lawson, 2019, p.3)

در دیدگاه لاوسن رویکردهای بین‌اجتماعی راه‌هایی را بررسی می‌کنند که رویدادهای تاریخی چگونه شکل بندی‌های اجتماعی را پدید می‌آورند، بازتولید می‌کنند، دگرگون می‌شوند و به طور بالقوه درهم می‌شکنند. جورج لاوسن اپیزودهای انقلابی دوران مدرن (با شروع انقلاب شکوهمند ۱۶۸۸) را تجزیه و تحلیل می‌کند تا دریابد که چگونه ژئوپلیتیک، گردش فراملی ایده‌ها و افراد، قابلیت‌های سازمانی و انتخاب‌های احتمالی برای شکل دادن به ظهور موقعیت‌های انقلابی و مسیرها و نتایج انقلاب‌ها در کنار هم قرار می‌گیرند.

لاوسن پیکربندی‌های علی با انواع ایده‌آل را در سه دسته زمانی سازماندهی می‌کند. اولین مورد از این پیکربندی‌ها تغییر در آسیب‌پذیری روابط بین‌اجتماعی انواع خاصی از رژیم‌ها و بحران‌های سیاسی، اقتصادی و نمادین سیستمی به ظهور موقعیت‌های انقلابی مربوط می‌شود.

دسته دوم پیکربندی‌ها - سطوح وفاداری نخبگان، به ویژه از طریق دستگاه قهری و ظرفیت اپوزیسیون برای ایجاد لحظات انقلابی منسجم و متحد کردن ائتلاف‌های متنوع، مسیرهای طی شده در اوج انقلاب‌ها را

توضیح می‌دهند.

سومین پیکربندی حیاتی لاوسون برای نتایج انقلابی عبارتند از: ظهور یک «نظم ادغام‌شده» است که عناصر نظم اجتماعی پس از انقلاب را با عناصر نظم پیش از انقلاب ترکیب می‌کند. تداوم تعاملات بین اجتماعی مداوم و اغلب مورد مناقشه، دخالت بین‌المللی در مسائل داخلی - آنچه او «نتایج دوسوگرا» می‌خواند، نتایجی که به «منطق‌های موقعیتی ناشی از اقدام هدفمند انجام شده در زمینه‌های اجتماعی مورد مناقشه» بستگی دارد. در این نگارش با استفاده از رویکرد روایت‌های «بین‌اجتماعی» به بررسی نتایج انقلاب در شکل‌گیری سیاست خارجی در قانون اساسی مشروطه می‌پردازیم.

جدول (۱): دیدگاه جامعه‌شناسی تاریخی جرج لاوسون

نتیجه انقلابی و شکل‌گیری عناصر نظم بعد از انقلاب (تعامل دو سوگرا عوامل داخلی و بین‌المللی)	ظهور اپوزیسیون و شکل‌گیری لحظات انقلابی	شکل‌گیری و ظهور موقعیت انقلابی
ظهور یک «نظم ادغام‌شده» است که عناصر نظم اجتماعی پس از انقلاب را با عناصر نظم پیش از انقلاب ترکیب می‌کند	سطوح وفاداری نخبگان، به ویژه از طریق دستگاه قهری و ظرفیت اپوز-یسیون برای ایجاد لحظات انقلابی منسجم و متحد کردن ائتلاف‌های متنوع	تغییر در آسیب‌پذیری روابط بین‌اجتماعی انواع خاصی از رژیم‌ها و بحران‌های سیاسی، اقتصادی و نمادین سیستمی

۴- پیکربندی نخست: موقعیت و زمینه‌های جامعه‌شناسی تاریخی انقلاب مشروطه

۴-۱- روشنفکران و ستایش دیگری غربی

فرد یا افرادی که که افقی از اندیشه‌های نو و معانی بدیع را نشان می‌دهند، اهداف نهایی عملکرد سیاسی را مورد پرسش قرار می‌دهند روشنفکر یا گروه روشنفکری می‌نامند. (Hart & Maj, 2018, p. 21) نیروهای روشنفکری در آستانه مشروطه تمدن غرب و قانون آن را ستایش و شرط پیشرفت کشور می‌دانستند. میرزا ملکم خان ناظم الدوله (۱۲۱۲-۱۲۸۷ش). گسترش مدنیت غربی را در سراسر جهان، امری محتوم و قطعی می‌خواند و شرط خردمندی و فرزاندگی را در پذیرش و همنوایی با این تمدن می‌داند. (Rahbari, 2012, p. 250)

آخوندزاده (۱۱۹۱-۱۲۵۶ش). از جمله متفکران عصر قاجار بود که با جنبه‌هایی از تمدن و علوم و فرهنگ مدرن غربی آشنایی داشت. او یک سکولاریست و از طرفداران جدی قانون اساسی غربی و تفکیک مطلق سیاست و دین از یکدیگر و مخالف دخالت و نفوذ دینی و شرعی در حکومت و سیاست بود. (Ajodani, 2007, p. 43)

میرزا عبدالرحیم طالبوف تبریزی (۱۲۱۳-۱۲۹۰ ش.) برای باور است که اسباب ترقی ملل مغرب زمین، یکی این است که خورشید علم و صنعت از مغرب طلوع شده و دیگر قانون آن‌ها است که ملت برای رسیدگی و صلاح امور خود وضع می‌کنند و حکومت عمل می‌نماید. (Khosropanah, 2015, p.312)

وی در کتاب «مسالک المحسنین» به ستایش از کشورهای غربی چون انگلیس، فرانسه و ایتالیا و به دفاع ضمنی از مدرنیته می‌پردازد. طالبوف در این کتاب به تخطئه احکام اسلامی پرداخته و می‌گوید، احکام شرعی ما برای هزار سال قبل خوب بوده است. (Zarshenas, 2005, p.47)

میرزا یوسف خان مستشارالدوله (۱۲۰۲-۱۲۷۴ ش.) از مهم‌ترین رجال ترقیخواه عصر قاجار بود. «یک کلمه» میرزا یوسف خان یکی از بهترین نوشته‌ها درباره تفکر قانون خواهی، در تاریخ معاصر ایران است.

وی اعلامیه حقوق بشر و شهروندی ۱۷۸۹م. را که از مهم‌ترین اسناد انقلاب فرانسه است، روح و جان مایه تمام قوانین فرانسه و اسباب نظم و پیشرفت ممالک غربی فرنگ برشمرد و آن را با نام «اساس حقوق عامه فرانسه و اصول کبیره اساسیه فرانسه» ترجمه کرد. (Ameligoletani, 2015, p. 119)

۴-۲- رقابت نیروهای محلی در سایه قدرت‌های بزرگ

از لحاظ سوق الجیشی، تمامی استان‌های شمالی ایران، که جز بهترین ایالت‌های این کشور محسوب می‌شوند زیرمهمیز روس‌ها واقع شده‌اند (اوبن، ۲۳۴، ۱۳۶۲). تلاش و رقابت روسیه و انگلیس برای نفوذ در مناطق شمالی و جنوبی ایران در بسیاری از موارد به همراهی و همکاری قدرت‌های محلی مانند تجار، زمینداران و سران ایلات و عشایر منجر شده است. (Savichlandor, 2009, p.408)

اوژن اوبن سفیر فرانسه در خاطرات خود می‌نویسد: «دسته‌ای از قزاقان ایرانی که تحت نظارت افسران روسی تربیت و فرماندهی می‌شوند، جلوداران نیروی ضربتی ارتش را در تهران تشکیل می‌دهند. افراد آنان از میان طوایف شاهسون، که در جنوب تهران قرار دارند، انتخاب می‌شوند. قزاق‌ها از لحاظ وضع ظاهری بسیار آراسته و عالی‌واظ نظر کارایی، منضبط و به درد بخوراند. ضمناً به وجود روس‌ها و فرماندهان خویش سخت می‌بالند. (Oban, 2012, p.234)

ایل بختیاری دشمن تاریخی و مهم قاجاریه به شمار می‌رفت، نظر به اینکه به طور سنتی حکومت قاجار مورد حمایت روس‌ها بود و طبق قرارداد ترکمنچای روس‌ها باید سلطنت را در نسل عباس میرزا به رسمیت می‌شناختند از حمایت بریتانیا برخوردار بود. (Abadian, 2004, p.17) عقد دو قرارداد ساخت راه بختیاری یا جاده لینچ (اهواز - اصفهان) در سال ۱۲۷۷ ش. (۱۸۹۸م) و قرارداد نفت و تأسیس شرکت نفت بختیاری میان خوانین بختیاری و نمایندگان شرکت نفت داری در سال ۱۲۸۴ ش. (۱۹۰۵م) و فواید حاصل از آن، مؤثرترین عامل قدرت رهبران ایل بختیاری بود. (Sinai, 2007, p.154)

۴-۳- انقلاب ۱۹۰۵ روسیه و جنبش‌های بین‌المللی دموکراتیک

انقلاب روسیه در سال ۱۹۰۵ تأثیر فراوانی بر کشورهای آسیا گذاشت. عده زیادی از کارگران و تجار ایرانی به روسیه مهاجرت کرده بودند تا به کار و تجارت بپردازند. نفوذ انقلاب مشروطه روس در ایران آنچنان فراوان

بود که اسپکتور^۱ معتقد است که آن انقلاب به عنوان الگو و نمونه در مراحل مختلف انقلاب مشروطه ایران مورد استفاده قرار می گرفت. (Haeri, 1981, p.19-20)

تحولات موجود در عثمانی، به دلیل درگیر بودن آن کشور با اروپا و فشارهایی که در باب اصلاحات روی دولت عثمانی بود، به نوعی در ایران انعکاس می یافت (Jafarian, ۲۰۰۸, p. ۱۴). فشار کشورهای غربی در انجام اصلاحات (انگلیس دفاع خاک عثمانی را بر عهده گرفت به شرط اینکه عثمانیان نقشه اصلاحات را اجرا کنند) در منطق سیاست بین الملل، از ضروریات بود. (Adamiyat, 2006, p.162)

فعالیت های ایرانیان مقیم عثمانی، به ویژه استانبول بر علیه نظام استبدادی ایران و در رأس آن شاه که از طریق تأسیس انجمن ها و روزنامه های فارسی زبان صورت می گرفت در سال های نزدیک به مشروطیت شدت یافت. (Jafarian, 2008, p.14)

از دیگر کشورهایی که پیش از ایران با جنبش مشروط گری روبه رو شد مصر بود. در تمام سده ۱۹، از اشغال نظامی ناپلئون به بعد، تغییرات مختلفی در قانون اساسی مصر پدید آمد. در سده ۱۹، به ویژه در نیمه دوم آن، ایرانیان بسیاری در مصر زندگی می کردند و از نزدیک شاهد این تحولات تازه بودند. در دهه آخر سده ۱۹ چند تن از روشنگران ایرانی در قاهره بودند و به چاپ و پخش روزنامه های فارسی مانند «حکمت» (۱۸۹۲) «ثریا» (۱۸۹۸) و «پروش» (۱۹۰۰) مشغول بودند. این نشریات آنچنان مؤثر بودند و مورد توجه روشنگران و افراد باسواد در ایران قرار گرفتند که ورودشان به دستور شاه و دولت منع گردید. (Haeri, 1981, p.16)

در هندوستان نیز از دهه ۱۸۵۰ به بعد چند قانون اساسی نگاشته شد. این قوانین در نتیجه شورش ۱۸۰۷ هند پدید آمد و با قانون ۱۸۰۸ شروع گردید. این قانون، انحلال کمپانی هند شرقی را اعلام کرد و حکومت انگلیس را بطور رسمی در هندوستان زیر نظر یک پارلمان و وزارت خارجه برقرار ساخت.

ایرانیان ساکن هندوستان شاهد حرکت این رویدادهای مربوط به قانون و مشروطه گری بودند. یکی از رهبران فعال مشروطیت در ایران «نصرالله ملک المتکلمین» بود که در سال ۱۸۸۱ به هندوستان رفت و کتابی انتقادی به نام «من الخلق الی الحق» را درباره اجتماع و سیاست، در هنگام اقامت در آن کشور نوشت. ایرانی دیگر ساکن هندوستان که از رهبران فکری انقلاب مشروطه ایران به شمار می آمد «سیدجلال الدین موبد الاسلام» بود که روزنامه معروف «حبل المتین» را در کلکته و تهران برای چندمین سال چاپ و منتشر می کرد. (Haeri, 1981, p.19)

مشروطیت ژاپن که بیشتر با نام «انقلاب میجی» معروف است، به ایجاد تحولی اساسی در نظام حکومتی آن کشور منجر شد. این انقلاب که در سال ۱۸۶۸ م. (۱۲۴۷ ش.) روی داد، سرآغاز دگرگونی اوضاع ژاپن بود و این کشور را به تدریج به مسیر ترقی کشاند. (Najdnajafian, 2016, p.18)

۴-۵- تأسیس مدارس جدید و گسترش مطبوعات

تأسیس مدارس جدید و تعلیم برخی از علوم جدید و شناخت تعدادی از شاگردان با حقوق و امور اجتماعی،

روی بسیاری از آن‌ها و خانواده‌های آنان اثر گذاشت، چنانکه در سال‌های بعد بسیاری از آزادی‌طلبان و عدالت‌خواهان از میان همین فارغ‌التحصیلان مدارس جدید برخاستند و دانشجویان چهار مدرسه علوم سیاسی، فلاحت، طب و دارالفنون در بست‌نشینی سفارت انگلیس شرکت کردند (Iranian constitutional movement based on documents from the ministry of foreign affairs, 1991, p.27).

مطبوعات نیز به همین صورت فعالیت داشتند. تعداد روزنامه و نشریاتی که در ایران انتشار می‌یافت، از شش فقره در ابتدای انقلاب به بیشتر از صد فقره در طول ده ماه پس از تشکیل مجلس مؤسسان ارتقا کرد. بسیاری از نشریات عناوینی ناسیونالیستی، خوشبینانه و رادیکال همچون اتحاد، امید و عصرنوترقی، بیداری، آدمیت داشتند. به نظرمی‌رسید نویسندگان روشنفکر پس از سال‌ها خاموشی قهری اکنون به چاپخانه‌ها سرازیر شده تا عقاید سیاسی نو ظهور خود را آشکار کنند. (Abrahamian, 2018, p.79)

روح القدس و صور اسرافیل با حمایت از رژیم مشروطه، آگاهی و روشننگری را به درون عوام منتقل کردند و جنبش ملی و عدالت‌خواهانه را در تمام ایران گسترش داده و آزادی و دموکراسی را به عنوان عناصر مهم رشد و شکوفایی جامعه و کشور، با بیانی ساده و متونی روان برای ملت ایران بیان نموده و بدین ترتیب از اشتها بیشتر و پشتوانه مردمی محکم‌تری نسبت به سایر مطبوعات برخوردار شدند. (Rasoulof & Rasakh 2017, p.16)

۵- پیکربندی دوم: مسیر انقلابی و بسیج و رقابت نیروهای سیاسی

۵-۱- اندیشه اصلاحات و شکاف در مقامات درباری

در دوره سلطنت مظفرالدین شاه فعالیت‌های پنهانی و علنی و تبلیغات همه‌جانبه‌ای که آغاز گردیده بود، از جمله فعالیت‌های مجمع سری انتشار شب‌نامه با استفاده دستگاه ژلاتین بود که در آن نشریات مقامات درباری و دولتی مورد انتقاد بسیاری قرار می‌گرفتند. در میان دربار و مقامات دولتی نیز بسیاری طرفدار اصلاحات بودند و شکاف در میان مقامات دیده می‌شد. نسخه‌هایی از این شب‌نامه‌ها را میرزا شکرالله خان معتمد خاقان صدری که در دربار مظفرالدین شاه صاحب مقام بود و موقر السلطنه داماد مظفرالدین شاه که هر دو عضو فراماسون و با آزادی‌خواهان در ارتباط بودند، در دفترخانه و اتاق خواب شاه قرار می‌دادند. (Rain, 1976, p.45)

در یکی از شب‌نامه‌ها درباره مجلسی که عین‌الدوله با وزرا بعد از دستور شاه در تأسیس عدالتخانه تشکیل داده بود (بود) آمده که احتشام السلطنه در مخالفت با مخالفان تأسیس عدالتخانه می‌گوید: «والله قوت دولت و ترقی سلطنت به اتفاق و همراهی ملت است. امروز کوکب اقبال دولت طلوع نمود که ملت در مقام اصلاح نواقص برآمده است. قدر بدانید با ملت متفق بشوید دست به هم داده نواقص را تکمیل کنید.

امیر بهادر سخن احتشام السلطنه را قطع نمود و گفت: احتشام السلطنه قصد دارد شاه را ضعیف کند. احتشام السلطنه گفت من تمایل دارم پادشاه و سرور خود را مانند امپراتور آلمان و انگلیس قدرتمند و صاحب اعتبار ببینم، اما شما می‌خواهید پادشاه را مثل خدیو مصر و امیرافغانستان نمایید. امیر بهادر گفت من تا زنده‌ام اجازه نمی‌دهم عدالتخانه تشکیل شود، بهتر است شما که احتشام السلطنه هستید بروید به مملکت

آلمان و خدمت به امپراتور آلمان کنید، سرور و پادشاه من، این گونه اقدامات را لازم ندارد». عین الدوله دید نیتش برآورده شده است و بیش از این صلاح نیست چشم و گوش مردم باز شود گفت من باید این مذاکرات را خدمت اعلاحضرت عرض کنم و از خود شاه تکلیف بخواهم، مجلس منقضی گردید و چند روز بعد از آن احتشام السلطنه مامور به رفتن به مرز ایران و عثمانی شد و از تهران خارج شد. (Safri, 1991, p.120)

۵-۲- رهبران مشروطه و مفاهیم مشروطه غربی

در روز پنجم تیرماه ۱۲۸۵ش (۲۷ ژوئن ۱۹۰۶م)، حدود یک هزار نفر که در راس آن‌ها ۳ مجتهد بزرگ پایتخت- طباطبایی، بهبهانی و شیخ فضل الله نوری- بودند از تهران بیرون رفتند. آن‌ها بنا داشتند که به عراق بروند، اما به علت‌های مختلفی که مهم‌ترین آن‌ها پناهنده شدن گروهی از مردم و بازاریان به سفارت انگلیس در تهران بود، در قم متوقف شدند.

سید عبدالله بهبهانی به واسطه ارتباط‌های دیرینه با سفارت انگلیس در وقایع و تحولات سیاسی مختلف با انگلیسی‌ها همکاری داشت. در بعد از ظهر روز خروج علما از تهران، در جریان بست نشینی در سفارت انگلیس، اکثر منابع دست اول معتقدند که محرک پناهنده شدن مردم به سفارت انگلستان بهبهانی بوده است. (Salahi, 2005, p.100)

از دیگر رهبران مشروطه شیخ فضل الله کجوری مازندرانی، مشهور به نوری بود. ناظم الاسلام کرمانی معتقد است، شیخ فضل الله در مهاجرت به عبدالعظیم شرکت نکرد. وی نسبت به مبارزات انجمن‌های مخفی که معتقد بود سیاست بعضی از سران آن‌ها با سیاست انگلیس هم‌خوانی دارد خوش بین نبوده و به همین جهت این حرکت را قبول نداشت، اما مهاجرت صغیر و کوتاهی عین الدوله در تأسیس عدالتخانه باعث گردید که طباطبایی به شیخ فضل الله نزدیک شده و سعی کند او را برضد عین الدوله به میدان بکشد. شیخ فضل الله با این شرط که طباطبایی و بهبهانی خواهان اجرای قوانین شرع باشند، قبول نمود که آن‌ها را یاری کند. سیدین گفتند: خواستی جز این نداریم. (Salahi, 2005, p.102)

از دیگر مهم‌ترین علما که در جریان مشروطه‌خواهی حضور داشت سید محمد طباطبایی بود. طباطبایی تنها مجتهد برجسته شیعه زمان خودش بود که سخنانش مفاهیم ملیت به معنای جدید آن را دربرداشت. طباطبایی به کرات یاد کرد که او خود را وقف ایران کرده خدماتش به اسلام در محیط ایران انجام می‌گیرد (Haeri, 1981, 105-108)

۵-۳- ظلم حکام داخلی و امنیت در پناه کنسولگری‌های خارجی

سفارتخانه‌های خارجی به خصوص سفارت روس و انگلیس و حتی سرکنسولگری‌های آن دولت‌ها از یک قرن پیش محل پناهنده شدن مردم بود و کسانی که از تعديات حکمرانان و ماموران حکومت به ستوه می- آمدند یا امنیت نداشتند ناچار به سفارتخانه‌ها و کنسولگری‌های خارجی بخصوص سفارت و کنسولگری‌های روس و بالاخص سفارت و کنسولگری‌های انگلیس یا تلگرافخانه انگلیس پناهنده می‌شدند و پناهندگی در سفارت پیشینه دیرینه داشت. در بازگشت مظفرالدین شاه از سفر دوم اروپا فقر مالی و ضعف و نا امنی‌ها و

نابسامانی‌ها رو به گسترش بود و بیشتر نابسامانی‌ها از فقر مالی و ضعف دولت ریشه می‌گرفت (Iranian constitutional movement based on documents of the ministry of foreign affairs, 1991, p.137) از اواخر ۱۲۸۴ ش. (۱۹۰۵ م.) نابسامانی و ورشکستگی دولت چندان بود که در مطبوعات اروپایی بازتاب داشت.

در جریان مشروطه شریف کاشانی در مورد اقدام به تحصن در سفارت می‌نویسد:

«شب ۲۷ تیر ۱۲۸۵ (۱۹ ژوئیه ۱۹۰۶)، جماعتی به سفارت بهیبه انگلیس رفته، متحصن شدند که «ما اهل ایران، از تعدیات جابره دولت استبداد به ستوه آمده، به علما و روحانیون پناه بردیم، ثمر نکرد. به مسجد و خانه خدا که معبدگاه ماست پناه بردیم، اصلاً و مطلقاً ثمر نکرد، اینک ما ملت اسلام، از جان و مال خود امنیت نداریم. با کمال امیدواری به سفارت بهیبه انگلیس پناه آورده، آزادی و مشروطیت و امنیت می‌خواهیم» (Ansari, 2016, p.65).

در اصفهان بر اثر کمبود نان و گرسنگی شدید بود، جماعتی از مردم و طلاب در مسجد حکیم و مسجد شاه و خانه آقا نجفی، مجتهد صاحب نفوذ اصفهان، جمع شدند و در این میان گروهی زن و مرد هم به کنسولگری روس پناهنده گردیدند. در همین ماه‌ها در تبریز نیز قحطی و گرانی نان بر دوش طبقه محروم سنگینی می‌کرد، تا یک قیام تقریباً عمومی با رهبری چند تن از روحانیان و بازرگانان و بزرگ مالکان برپا شود. مشهد نیز بر اثر قحطی نان و دیگر اقلام مورد نیاز مردم آماده شورش بود. شروع مشروطه تبریز هم با تحصن در کنسولگری انگلیس بود. در شیراز و فارس گروهی از مردم به دیدار گراهام کنسول انگلیس در شیراز، رفته تقاضای پناهندگی در کنسولگری را نمودند. (Moaser, 1974, p.53-54)

۴-۵- تجارت و پناهندگی به سفارت

بسط مناسبات تجاری ایران با غرب باعث می‌شد عناصری از تجار در رفت و آمد گسترده‌تری با غرب و یا کشورهای تحت سلطه غرب (مثلاً هند و مصر) و حتی کشورهایی که اصلاحات سیاسی اجتماعی را زودتر از ایران شروع کرده بودند (مثل عثمانی) قرار گیرند. یکی از نتایج این امر رشد گروهی از تجار بسیار متمول بود که به واسطه پیوندهای تجاری خود از تفاوت‌های قابل ملاحظه امور اقتصادی و تجاری بین اروپا و ایران کاملاً مطلع بودند. تجاری که توانمند و با تجربه شده بودند می‌توانستند نهضت فکری مقاومت در برابر حکومت استبدادی را سازماندهی و از نظر مالی تامین نمایند. (Martin, 2019, p.100)

بخش عمده‌ای از تجار ایرانی ممکن بود از مزیت خارجی‌ان و مداخله آنان ناراضی باشند، اما آنان هم از نفوذی که خارجی‌ان برای امنیت به کار می‌بردند، بهره‌مند می‌شدند. منافع تجاری خارجی و اقتصاد بین‌المللی نیروی قدرتمندی برای نابودی نظام کهن در ایران به شمار می‌رفت. تجار، از جمله معین‌التجار، در طرح مدرنیته و توسعه اقتصادی در ایران نقش قابل ملاحظه‌ای داشتند. (Martin, 2019, p.244)

با آغاز جنبش مشروطه به واسطه تهدید و ارباب دولت شاهد پناهنده شدن مردم به سفارت‌های خارجی بوده‌اند. در همین روزها که بسیاری از حجره‌های بازار بسته بود، حکومت بازاریان را تهدید کرد که دکان‌های بسته چپاول خواهد شد، در برابر این زورگویی بیشتر دکانها باز شد اما نه نفر از تجار به باغ بیلاقی سفارت

انگلیس در قلهک رفتند و به دلیل نداشتن امنیت خواستار پناهندگی شدند. (Ministry of Foreign Affairs documents, 1991, 137)

وکیل الدوله در نامه‌ای خطاب به امین السلطان می‌گوید: «افرادی قانوندان به جماعت بستیان پیوستند قانون فرانسوی برای آنان می‌خواندند و ترجمه می‌کردند و خواهان همان قانون فرنگی بودند. یا در نامه‌ای دیگر «همه اهل پلیتیک شده‌اند و حرفه‌ای می‌زنند که انسان مات می‌ماند. مثلاً می‌گویند معنی تحت الفظی شاه این است که نماینده ملت است و در صورتی که ملت کسی را نخواست باشد آن شخص را در هیچ دول نخواهد شناخت». (Takmilhomayoun, 2004, 83)

۵-۵- ظهور قدرت آلمان و تغییر ساختار قدرت در نظام بین‌المللی

از زمان انعقاد قرارداد وستفاليا تا جنگ جهانی اول نظام حاکم بر روابط بین‌الملل برپایه موازنه قوا بود. در این دوره قدرت موجود در سطح نظام بین‌المللی دولت‌های قدرتمند اروپایی به صورت متوازن تقسیم شده بود (رضایی، ۱۳۸۷، ۱۹۷). با تزاید قدرت آلمان، فرانسه و انگلیس مناقشات قبلی خود را کنار گذاشته و در سنه ۱۹۰۴ مسیحی با تقسیم شمال آفریقا میان خود یعنی بازگذاشتن دست فرانسه در مراکش و دست انگلیس در مصر ائتلاف و در واقع برضد آلمان متحد شدند. (Taghizadeh, 2019, pp.125-126)

در مرداد ۱۲۸۵ ادوارد هفتم، پادشاه انگلستان، به شکایت تلگرامی پناهندگان سفارت که از او دادخواهی کرده بودند، توسط سفارت پاسخ داد و اظهار امیدواری کرد که از آن‌ها رفع ظلم بشود و تلگراف شکایت پناهندگان را به پارلمان انگلستان رجوع نمود. متن این تلگرام که بدان اشاره شد بدین شرح است:

«از پادشاه بریتانیای کبیر و امپراتوری هندوستان به عموم آقایان علما، تجار و کسبه تهران تلگرام شما حاکی از ظلم و ستمی که نسبت به برادران عزیز ما می‌شود و روز بیست و پنجم ژوئیه توسط سفیر معتمد ما فرستاده بودید دریافت گردید. ما از تعدیاتی که رهبران عالیقدر روحانی و همه مردم محتمل شده‌اند متأثر و متأسف شدیم. درخواست‌های شما را برای دادن پاسخ به مراجع قضایی و پارلمان ارجاع نمودیم. امیدواریم که برادر خردمند و توانای ما اعلاحضرت مظفرالدین شاه قاجار بنا بر خواهش شما و برای اجرای عدالت و جلوگیری از بیدادگری شخصی به اشخاص مورد اعتماد خود امر فرمایند پارلمانی نظیر پارلمان انگلستان تشکیل دهند. عصر چهارشنبه ۲۵ ژوئیه در کاخ تابستانی خطاب به ملت ایران». (Safari, 2010, p.172)

میرزا محمدخان وکیل الدوله ندیم مظفرالدین شاه به صمدخان ممتازالسلطنه وزیر مختار ایران در پاریس می‌نویسد: «از جمله بدبختی ایران حالا از جای ثقه شنیدم که اهالی را سفارت انگلیس خوب پذیرایی می‌نمایند و حقوق قبول کرده و مردم در حرکات و گردش خودشان آزاد و کلاه خودشان را کج گذاشته مثل اینکه رعیت انگلیس هستند و شوق و شوق در بازارها و خیابان‌ها راه می‌روند و کسی هم از فرط ملاحظه جرأت ندارد که با آن‌ها حرف بلند یا یواش بگوید». (Safaei, 1976, 44)

نکته درخور توجه این است که سفارت روس هم ادعا کرد که دولت روس از دربار ایران انجام خواسته‌های آقایان علما و پناهندگان سفارت را خواستار شده و دولت ایران به تقاضای روس با این اقدامات موافقت نموده است. نیکولسکی، کنسول روس در کرمانشاه، نزد کارگزار کرمانشاه رفت و گفت سفارت روس

تلگراف کرده که در اصلاح امور علما و پناهندگان در نزد دولت ایران اقدام نموده و خواسته است این اقدام سفارت را به اطلاع عموم برسانم و یادداشتی هم متضمن مفاد تلگراف مزبور نوشته و امضا کرد و به کارگزار تسلیم نمود. سکوت سیاست و سفارت روس را از آغاز تا انجام کار پناهندگان سفارت انگلیس در تهران برخی از صاحب نظران چنین توجیه کرده اند که به دنبال شکست روس از ژاپن و آشوب‌های داخلی که پس از شکست در روسیه روی داد، دولت روس به واسطه گرفتاری‌های داخلی خود نمی‌توانست به امور ایران بپردازد، اما واقعیت قابل توجه این است که دولت روس پس از شکست از ژاپن به منظور اهداف سیاسی و نظامی و اقتصادی خود در افغانستان و تبت و نیز در خاور دور و به خصوص در ایران برای تنظیم یک قرارداد با دولت انگلیس وارد گفتگو شده بود، اهمیت این قرارداد بیشتر حاوی مسئله ایران و شناختن استیلای روس در شمال و استیلای انگلیس در جنوب ایران و عبور آزادانه کالاهای بازرگانی هر دو کشور در شمال و جنوب ایران بود. (The Constitutional Movement of Iran based on documents from the Minis-try of Foreign Affairs, 1991, p.164)

در یادداشت‌های سید احمد تفرشی حسینی آمده است «روز پنجشنبه دوازدهم چند نفر از اوباش به تحریک روس‌ها در سفارت روس پناهنده شدند و ناهار یک دیگ چلو کباب خریده خوردند و گویا روس‌ها هزار تومان به رسم علی‌الحساب‌ها به آن‌ها حواله داده‌اند که روزها بگیرند و خرج نمایند. از قرار معلوم روز شنبه سیزدهم هشت نفر در باغ سفارت روس بوده‌اند. روس‌ها می‌خواهند شایدکاری بکنند که خود را جزو سهم‌برها قرار دهند و اظهار لویه کرده باشند دیگر نمی‌دانند که کار از کار گذشته». (Afshar, 1972, p.35)

ملک الشعرا در صفحه سوم کتاب در مورد روابط روس و انگلیس با دربار ایران می‌نویسد: «دولت بریتانیا از دادن قرض به دربار بی حد و حساب و رجال نادرست و تشکیلات غلط آن روز ترس داشت و معتقد بود که باید ابتدا تکلیف قانون اساسی و مجلس ایران مشخص گردد و این قرض به تصویب مجلس به شاه داده شود. در آن روزها مناسبات دولت بریتانیا با رهبران مردم تهران و آزادی‌خواهان ولایت‌های مختلف و نیز ایرانیان خارج از کشور بسیار دوستانه بود». (Safari, 1991, 198)

۶- پیکربندی سوم: نتیجه انقلاب و سیاست خارجی انقلاب مشروطه

در مورد نقش نخبگان در مرحله تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی، رویکردهای زیادی وجود دارند؛ یکی از این دیدگاه‌ها نخبگان را نه دارای نقش منحصر به فرد در تصمیم‌گیری و نه آنکه بی‌ارده و مطیع شرایط پیرامونی دانسته بلکه آنان را عاملی اثرگذار در کنار دیگر عوامل مؤثر بر مسیر تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری دانسته است. (Abedi, 2017, p.127) & Keshavarzshokri,

مجلس مؤسسان برای نگارش قانون انتخابات مجلس ملی با شتاب در تهران افتتاح یافت. در جلسات اولیه مجلس، نظام‌نامه داخلی را تهیه نموده‌اند که در ۲۹ شعبان ۱۳۲۴ تصویب شده و صنیع الدوله به عنوان رئیس مجلس انتخاب گشت. (Mafi, 1996, p.100)

با تشکیل مجلس مؤسسان شیخ فضل‌الله نوری که خود در آغاز، پا به پای رهبران مذهبی دیگر مانند بهبهانی و طباطبایی برای ایجاد مشروطیت کوشش می‌کرد اعلام داشت که آن مشروطه مشروع‌های که وی

برایش تلاش می‌کرد با آنچه از انقلاب مشروطیت به وجود آمده تفاوت دارد. (Haeri, 1981, 214)

از نظر شیخ: «نشر عدالت محتاج به این ترتیبات قانونی نیست... در دین اسلام- به حمدلله تعالی- نیست مگر عدل... چه افتاده است که امروزه باید دستور عدل ما پاریس برسد و نسخه شورای ما از انگلیس بیارد. (p.280 Rahbari, 2012)

قانون اساسی نیز با سرعت تهیه شده و یحیی دولت‌آبادی که در این جریان شرکت داشت نوشته است که نظام نامه ملل دیگر را ترجمه و تعدیل کرده با وساطت آیت‌الله بهبهانی و طباطبایی، قانونی که روشنفکران تهیه کرده بودند قبول شده و در جلسه عمومی متشکل از روحانیون، رجال اعیان، تجار و کسبه مورد تأیید قرار گرفته و شاه نیز بعد از تردید بسیار آن را امضا نمود. (Atehadayh, 1996, p.88)

جریان روشنفکری در انقلاب مشروطه نماینده حرکت ترقی و آزادیخواهی بود که زمینه‌اش از نسل پیش فراهم گشته بود. ملک‌خان ناظم‌الدوله از روشنفکران پیش از دوران مشروطه در زمینه مراد با قدرتهای غربی و خارجی اعلام کرد «مجلس در کمال استقلال از برای اداره کل امور همه آن قوانین و حدود و ترتیبات لازم را مقرر دارد؛ به دنیا اعلام شود که همه عهدنامه جات را قبول و محترم داریم، و با همه ملل در صلح و صفا هستیم، و در داخله ملک به جز نظم و آبادی و ترقی منظوری نداریم؛ بعلاوه در طرح اصلاحات ما هیچ نقطه‌ای نیست که عین حق و مطابق اصول ترقی دنیا نباشد. (Admit, 2008, p.32)

در فرهنگ ایرانی میرزا ملکم نخستین اندیشمندی بود که به مقوله بانک پرداخت و آن را از دیدگاه اقتصاد لیبرالیستی مطرح کرد؛ ملکم خان در رساله تنظیمات تأسیس بانک ملی را پیشنهاد و با بحث از چگونگی سرمایه اولیه و نحوه ایجاد آن، به اهمیت بانک در مبادلات تجاری و امور مالی اشاره نمود. ملکم خان بانک را سرچشمه ثروت ملل و محیی تجارت و آبادی مملکت می‌دانست. (Haqdar, 2024, 55)

در آغاز کار مجلس نیز مطلب اصلی در زمینه سیاست خارجی با توجه به موقعیت سیاسی و اقتصادی کشور در نظام بین‌المللی بر اساس رویکرد عقلانی و نوگرایی دموکراتیک بود. بیش از بیست تن از نمایندگان تحصیلات جدید داشتند و یا با دانش‌های مدرن آشنا بودند و مدتی در غرب زندگی کرده بودند و به گفته احتشام السلطنه اکثریت وکلای دوره اول عبارت بودند از اشخاصی که انتخابشان به واسطه اعتماد مردم به زهد و ورع آن‌ها بود؛ اکثر تجار و نمایندگان اصناف و حتی طلاب که به مجلس راه یافتند، همان کسانی بودند که نهضت مشروطه را در تحصن‌ها و زده‌های دولتیان رهبری کردند و اجتماع چندین هزار نفری مردم در سفارت انگلیس را تدارک دیدند. خطوط اصلی سیاست خارجی مجلس اول را می‌توان متأثر از فرهنگ روشنفکران که به طور مستقیم و به گونه‌ای گریزناپذیر با آنچه در غرب می‌گذشت و از عواقب آن تأثیر می‌پذیرفت در ارتباط دانست که به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌کنیم.

الف) حفظ استقلال کشور: ایران عصر قاجار ایران در کشمکش میان دو قدرت در تلاش بود تا از شکل‌گیری اتحادی میان دو قدرت که حاکمیت و استقلال و تمامیت ارضی ایران را خدشه دار سازد جلوگیری کند. مستشارالدوله در دوره اول مجلس در نطقی مشروح درباره سیاست خارجی از مهم‌ترین خطوط سیاست خارجی را حفظ استقلال وطن ذکر می‌کند.

در مذاکرات مجلس در زمینه اختلافات و تعدی نیروهای روس و عثمانی آمده است «در هیچ جنگی رعیت را کاری ندارد زیرا بی طرف است، محال است تعدی ابتدا از جانب شاهسونها علیه سالدات روسی باشد، بر حسب حقوق بین الملل قشون رسمی و منظم دولت روس حق ورود به خاک ایران و خدشه به استقلال ایران را نداشته اند. (Hamidi, 2011, 97 & Khalili)

در مذاکرات مجلس دولت‌های اروپایی را ملتهایی عدالت طلب، صلح جو و حامی ایران می‌داند که به استقلال ایران اهمیت می‌دهند؛ صنیع‌الدوله در خصوص دریافت مالیات بر قند و چای چون پای موافقتنامه‌های دول خارجی به میان می‌آید روس و انگلیس را حامی پیشرفت امور مملکت و همراه در مذاکرات می‌داند. (Alizadeh, 2021, 196)

صرف نظر از نقش روشنفکران در رویکرد علما و روحانیون طرفدار مشروطه نیز مسئله حفظ مملکت اسلامی از تعدی و تجاوز کفار، یکی از مهم‌ترین و بارزترین دلایلی بود که آن‌ها را به حمایت از مشروطیت برمی‌انگیخت. (Ajjoudani, 2003, 402)

ب) سیاست خارجی مسالمت جویانه و رعایت احترام و اتحاد با سایر دول: کمیسیون امور خارجه در نطقی اعلام می‌کند: «به حمد الله روابط اتحاد و دوستی امروز با تمامی دول متحابه به سرحد کمال است و به جز غوائل حدود غربی که جهات جامعیت راه مع التاسف با دول همجوار غربی مختل و مکدر ساخته است نگرانی دیگر نداریم. امید است انشالله تعالی اختلاف ناگوار سرحدی هم به زودی مرتفع شود و در موقع حوادث اخیر نهایت تشکر را داریم که نمایندگان دول متحابه به مراتب اتحاد و داد و یک جهتی را کاملاً رعایت نمودند. (Afshar, 1983, p.39)

بعد از فرمان مشروطیت با آغاز تثبیت پارلمان شیخ الملک و نظام الاسلام تصمیم داشتند به سید محمد طباطبایی پیشنهاد کنند برای سامان دادن و تالیف قوانین مجلس یک نفر راهنما از دولت انگلیس بخواهند، زیرا به عقیده آن‌ها این مجلس باید در امور مملکتی و وضع قوانین دولتی مذاکره نماید و تشکیل و تدوین آن ارتباطی به دین و مذهب ندارد و از آنجا که بهبهانی بیان داشت، همراهی دولت انگلیس را هم با ملت، همه می‌دانند که تا چه اندازه مساعدت کرد، در حقیقت ما این مجلس ارجمند را از کمک و همکاری دولت انگلیس داریم. (Ansari, 1989, 110)

ج) آزادی تجارت بین الملل و اخذ فنون غربی: دستیابی به اسباب ترقی از مدت‌ها قبل در ذهن سیاستمداران و روشنفکران ایرانی عصر قاجار را به خود مشغول کرده بود. میرزا یوسف خان مستشار الدوله از کارکنان وزارت خارجه در عهد ناصری در نشر تمدن غربی، کشیدن راه آهن را مقدم بر هر کار دیگری می‌دانست و می‌پنداشت که با ایجاد آن، ایران یکسره انگلستان خواهد شد. (Shahramniya, 2012, 123)

پند خیرخواهانه بیسمارک به ایران همواره این بود: باید هر دولتی در فکر استقلال خود باشد و استقلال خود را از دیگران نخواهد. استقلال هر کشور منوط به قوت و مکنات اوست. و ایران باید مانند عثمانی به راه ترقی افتد و گر نه سلامت نخواهد ماند. (Admit, 2006, 360)

از دیدگاه علمای اصلاح طلب عصر مشروطیت، پذیرش برخی نوگرایی‌ها علاوه بر حفظ اسلام و ترقی ایران

حتی برای حفظ موقعیت و اعتبار علما در شرایط تاریخی و بستر تحولات جدید و منطبق با مقتضیات زمان نیز از اهمیت فراوان و ضرورت ویژه ای برخوردار بود.

طالبوف تبریزی که به مقاطعه کاری وسایر فعالیت های اقتصادی خصوصی که زمینه اش در قفقاز فراهم بود تاکید کرده است که باید در ایران کارخانه بسازیم، از فرنگیان استاد چیت سازو ماهوت و مکانیک بیاوریم، وقتی که خودمان یاد گرفتیم آن ها را یعنی خارجه را بیرون بکنیم. دقت در دیدگاه طالبوف در این باره به روشنی نشان می دهد که وی ضمن آگاهی به اهمیت و ضرورت برخورداری ایران از تکنولوژی جدید و لزوم استفاده از دستاوردهای علمی و فنی غرب، به هیچ روی خواهان وابستگی ایران به غرب نبوده است. او خواهان استفاده از تکنولوژی و دانش و کارشناسان غربی برای پیشرفت و توسعه اقتصادی ایران تا رسیدن به مرحله خودکفایی ایران بود. طالبوف آنقدر از آگاهی و هوشمندی برخوردار بود که در عین تاکید بر لزوم اقتباس از غرب، بر لزوم یادگیری دانش فنی غرب نیز توجه و تاکید کند. (Ghazimoradi, 2005, 106)

و در جای دیگر می گوید «حرف جمیع ارباب ترقی این است که اصول ترقی را چه از لندن چه از ژاپن بلادرنگ اخذ نمایم. وقت است که امروز عوض لفاظی های بی ثمر، از روی آن علوم فعلی که کره زمین را ازینگی دنیا تا ژاپن مایه عبرت ما ساخته، از برای ترقی ایران یک طرح جامعی مبتنی بر تدابیر مجرب دنیا مشخص نمائید. (Ajouddani, 2003, 289)

طالبوف جزو نخستین روشنفکرانی بود که میهن دوستی را در آثارش ترویج داد، در عین حال، چنان نبود که مصالح عمومی را فدای میهن دوستی کور کند. او به شرطی با امتیاز دادن به خارجیان و یا استقراض از خارجیان موافق بود که به ثواب دید و صلاحدید خود ملت باشد. (Ghazimoradi, 2005, 106)

اصل بیست و سوم تا بیست و ششم قانون اساسی نیز، امتیاز تشکیل کمپانی و شرکت های عمومی، بستن عهدنامه ها و مقاوله نامه ها اعطای امتیازات (انحصار) تجارتي و صنعتی و فلاحتی و غیره اعم از اینکه طرف داخله باشد یا خارجه باستثنای عهدنامه هایی که استتار آن ها صلاح دولت و ملت باشد، استقراض دولتی خواه از داخله خواه از خارجه و ساختن راه های آهن یا شوسه خواه به خرج دولت خواه به خرج شرکت و کمپانی اعم از داخله و خارجه را منوط به تصویب مجلس شورای ملی دانست.

مجلس نیز به صدر اعظم اخطار کرد که بدون تصویب نمایندگان هیچ وامی اعم از داخلی و خارجی نباید قبول نماید و از این رو مشیرالدوله جرأت نکرد پیشنهاد مشترک انگلیس و روسیه را در زمینه پرداخت وام قبول کند. (Moaser, 1968, 138)

صنیع الدوله که از مخالفان تعیین دستمزد برای نمایندگان مجلس بود بعد از چندین جلسه در خصوص نحوه تأسیس بانک ملی می نویسد، «اعلانی ازسوی نمایندگان مجلس خطاب به مردم صادر شد که صلاح مجلس شورای ملی برآن بوده است که عموم اهالی مردم ایران می بایست در تأسیس این بانک مشارکت نموده و به قدر همت و وطن پرستی خود وجهی را به عنوان مشارکت پرداخت نمایند». (Haqdar, 2023 p.83)

دوری از منافع شخصی و در نظر گرفتن منافع ملی نیز از رویکردهای اساسی نمایندگان است متشارالدوله م گوید « در اکمال این اجمال از پلیتیک حاضر ایران لازم میدانم عرض نمایم که اگر هر یک از ماها روابط

شخصی و دوستانه با اجزای بعضی از سفارت‌ها داشته باشیم این روابط به هیچ وجه به پلیتیک ژنرال مجلس مربوط نیست. پلیتیک ژنرال مجلس شورای ملی مطابق است با مسلک سیاسی هیئت وزرای حاضر و محفوظ است در کمیسیون خارجه مجلس و با مرادفات دوستانه و شخصی هریک از ماها متاثر نمی‌شود. (Afshar, 1983, 37, p.38- 39)

جدول (۲): پدیدار سیاست خارجی انقلاب مشروطه در چهارچوب رویکرد جرج لاوسن

پیکربندی اول: زمینه‌های شکل‌گیری موقعیت انقلابی	پیکربندی دوم: مسیر انقلابی و بسیج و رقابت نیروهای سیاسی	پیکربندی سوم: نتیجه انقلابی و سیاست خارجی انقلاب مشروطه
روشنفکران مشروطه و ستایش دیگری غربی، رقابتهای نیروهای محلی در سایه قدرتهای بزرگ انقلاب‌ها و جنبش‌های دموکراتیک روسیه، ژاپن، هند و عثمانی ظهور قدرت آلمان و تغییر ساختار قدرت در نظام بین‌المللی	اندیشه اصلاحات و شکاف در مقامات درباری رهبران مشروطه و مفاهیم مشروطه غربی / تجار و پناهندگی در سفارت انگلیس / رقابت انگلیس و روس و سیاست پناهندگی در سفارت / ظلم حکام داخلی و امنیت در پناه کنسولگری‌های خارجی	هژمونی ایدئولوژی مشروطه در قانون اساسی در مقابل مشروطه مشروع مجلس مؤسسان و تدوین نظام نامه روشنفکران وتدوین سیاست خارجی دموکراتیک و مسالمت آمیز با رویکرد منافع ملی

۷- نتیجه‌گیری

مختصات سیاست خارجی در قانون اساسی انقلاب مشروطه غیرانقلابی و دموکراتیک، عقلانی و مبتنی بر بی‌طرفی و روابط خارجی مسالمت‌آمیز می‌باشد. برای پاسخ به چرایی شکل‌گیری این نوع از سیاست خارجی در انقلاب مشروطه از منظر جامعه‌شناسی تاریخی، با استفاده از رویکرد جرج لاوسن و آنچه که نتایج دوسوگرا داخلی و بین‌المللی می‌خواند به بررسی پیکربندی پیچیده‌ای از زمینه‌ها، مسیر و نتایج انقلاب اشاره می‌کنیم. در جریان انقلاب مشروطه بحران‌های سیاسی، اقتصادی و نمادین سیستمی از جمله فقر، ناامنی و ارتباط قدرتهای محلی با نیروهای خارجی و شکل‌گیری جریان روشنفکری غربی به تغییر در آسیب‌پذیری روابط بین‌اجتماعی و شکل‌گیری موقعیت انقلابی منجر شده است. در مرحله دوم با شکاف دستگاه حکومت و ظرفیت اپوزیسیون و رهبران انقلابی در متحد کردن ائتلافهای متنوع با تحصن در سفارت انگلیس مسیر طی شده در اوج انقلاب مشروطه وارد مرحله جدیدی شد که از زمینه‌های بین‌المللی و ساختار و رقابت نیروهای خارجی متاثر بوده است. در مرحله آخر با هژمونی نیروهای مشروطه و به حاشیه راندن نیروهای طرفدار مشروعه سیاست خارجی عقلانی و واقع‌گرایانه و همراستا با نظام بین‌الملل مورد نظر روشنفکران در انقلاب مشروطه شکل گرفت.

Reference

1. Abadian, Hossein (2004), *The Crisis of Constitutionalism in Iran*, Tehran: Institute of Political Studies and Research, first edition. (in Persian)
2. Ajoudani, Lotfollah (2007), *Iranian Intellectuals in the Age of Constitutionalism*, Tehran: Akhtaran publications, first edition. (in Persian)
3. Ajoudani, Mashallah (2003), *The Iranian Constitutionalism*, Tehran: Akhtaran publications, first edition. (in Persian)
4. Abrahamian, Yervand (2009), *Iran between two revolutions (From constitutionalism to islamic revolution)*, translated by Ahmad, Golmohammadi & Mohammad ebrahim fattahi, Tehran: publications nay, twenty-fifth edition. (in Persian)
5. Adamiyat, Fereydoun (2006), *Development and Rule of Law in the Age of Sepahsalar*, Kharazmi publishing company, third edition. (in Persian)
6. Adamiyat, Fereydoun (2008), *The Ideology of the Constitutionalist Movement in Iran*, Tehran, Gostareh Publications, first edition. (in Persian)
7. Auben, Eugene (1932), *Iran Today 1907-1906 (Travelogue and Surveys of the French Ambassador to Iran)*, translated and annotated by Ali Asghar Saeedi, Tehran: zovvar bookstore, first edition. (in Persian)
8. Ansari, Mehdi (1989), *Sheikh Fazlullah Nouri and the Constitutionalism, Confrontation of Two Thoughts*, Tehran: publisher of amir kabir, first edition. (in Persian)
9. Atehaddeyh (Nzam Mafi), Mansoureh (1996), *Parliament and Elections from Constitutionalism to Qajar*, Tehran: publisher of Nashre tarikh iran, first edition. (in Persian)
10. Afshar, Iraj (1983), *Historical Notes of Mostasharodoleh*, first collection, Tehran: publisher of Ferdowsi, first edition. (in Persian)
11. Afshar, Iraj (1972), *The Newspaper of Constitutionalism and the Iranian Revolution: Notes of Seyyed Ahmad Tafreshi Hosseini in the Years 1321 - 1328 AH*, Tehran: Publisher of amir kabir. (in Persian)
12. Ameliglestanti, Hamed (2015), *Modernity in the legalism of Mirza Yusuf Khan's thoughts*, Mosshar al-Dawlah, with the Appendix to the Treatise on One Word, Tehran: publication of Negah Moasar. (in Persian)
13. Bankadarian, Mansour (2013), *Britain and the Constitutional Revolution of Iran (1906-1911): Foreign Policy, Imperialism and Opposition*, translated by Kazem Firouzmand, Tehran: publisher of Namek. (in Persian)
14. Ghazi Moradi, Hassan (2005), *Political modernization in the constitutional Era of Iran*,

- Tehran: publication of Akhtaran, First Edition.(in Persian)
15. Haeri, Abdul Hadi (1981), Shiism and constitutionalism in iran and the role of iranians living in iraq, Tehran: Publisher Amir Kabir. (in Persian)
 16. Haqhdar, Ali Asghar (1973), The first parliament and constitutional institutions, minutes of negotiations, approvals, documents, memoirs and historiography of the first term of the national consultative assembly, Ankara, Author's Publisher: 3rd edition. (in Persian)
 17. Jafarian, Rasoul (2008), Urban Understanding of the Constitutional Revolution: A Comparison of the Constitutionalist Spheres of Isfahan and Tabriz, Tehran: publisher of Institute for contemporary history studies Publications, Second edition. (in Persian)
 18. Jacques Linhart & Barbara Maj (2000), The Power of Speech: The Role of Intellectuals, translated by Manouchehr Firouz Asgari, Mashhad: publisher of Ferdowsi University, First Edition. (in Persian)
 19. Khalili, Mohsen & Hamidi, Somayeh (2011), Discourse analysis of the foreign policy category in the negotiations of the first constitutional national assembly, Political Science Research Journal, 6(24), 75-106. (in Persian)
 20. Khosropanah, Abdul hossein (2015), The Intellectual flow of contemporary iran ,Tehran: Publisher of the Nashre -Ma'aref with affiliated the Supreme Leader's representative institution in universities in cooperation with the islamic new wisdom cultural institute, 6th edition. (in Persian)
 21. Perry, Elizabeth J. (1980), States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China by Theda Skocpol. Journal of Asian Studies. 39(3) 533-535.
 22. Takmilhomayoun, Nasser (2004), Iranian Constitutionalism, Tehran: publication of Center for the recognition of Islam and Iran. (in Persian)
 23. Katouzian, Mohammad Ali (1995), Political Economy of Iran from Constitutionalism to the End of the Pahlavi Dynasty, translated by Mohammad Reza Nafisi and Kambiz Azizi, Tehran: publication of Markaz. (in Persian)
 24. Lawson, George (2021), New dissections of revolutions, translated by Mehdi Zibaye, publication of Negah Moaser, first edition. (in Persian)
 25. Lawson, George. (2019). Happy Anniversary? States and Social Revolutions Revisited. International Affairs, 95(5), 1149-1158.
 26. Lawson, George (2016). Within and Beyond the "Fourth Generation" of Revolutionary.

- Sociological Theory, 34(2), 106-127.
27. Martin, Vanessa (2019), Iran between islamic nationalism and secularism (Constitutional revolution 1285), translated by Mohammad Ebrahim Fattahi, Tehran: publication of Nashreny, second edition. (in Persian)
 28. Moaser, Hassan (1968), History of the establishment of constitutionalism in iran extracted from the confidential documents of the british foreign office, publication of Ibn Sina. (in Persian)
 29. Mottaqi, Ebrahim (1999), Study of the Foreign Policy Orientations of the Islamic Republic in the Years Between the 1953 Coup d'Etat to the 1978 Islamic Revolution, publication of Nameh mofid, No. 19. (in Persian)
 30. Rahbari, Mehdi (2012), The failed Constitutionalism: a reflection on the confrontation of iranians with the Janustic face of modernite, publication of Kavir, Second Edition. (in Persian)
 31. Rasoulov, Ramin & Rasekh, Karamatollah (2018), The Social and political role of the press in the constitutional revolution with an approach to content analysis of the editorials of the newspapers Ruh ol-Qhudous and Sur -Israfil, Journal of the Iranian Association for Cultural Studies and Communications, 14(50). (in Persian)
 32. Ramas, Rubén Ruiz & Jesús de Andrés Sanz. (2016). Charles Tilly's Concept of Revolution and the Color Revolutions. publication <https://www.researchgate.net/publication/315668377> Chapter.
 33. Rayin, Esmail (1976), British salarymen in Iran, Tehran: publication of Javidan, Fifth Edition. (in Persian)
 34. Salahi, Sohrab (2005), Research in contemporary history of iran and the movement in half a century (Constitution and Oil), Tehran: publications of the Basij organization of university and higher education professors, First Edition. (in Persian)
 35. Safaei, Ebrahim (1976), Constitutional Documents, Tehran: publication of Babak. (in Persian)
 36. Safri, Mohammad Ali (1991), Constitutional makers, Tehran: publication of Elm, first edition. (in Persian)
 37. Sinai, Seyyed Ataulah (2007), Political and Social Motives of the Bakhtiari Khans Joining the Constitutionalists, National Studies Quarterly, 29, No. 1, Year 8, 139-160. (in Persian)
 38. Shahramnya, Amir Masoud (2000), Parliamentarism in Iran, Tehran: publication of Islamic Revolution Documents Center, first edition. (in Persian)

39. Steinmetz, George (2007). The Historical Sociology of Historical Sociology Germany and the United States in the twentieth century. *sociologica* (3), 1-28.
40. Skocpol, Theda (1984). *Sociology's Historical Imagination. vision and method in historical sociology*. Chapter one. 1-21.
41. Taghizadeh, Seyed Hassan (2000), *History of the Constitutional Revolution of Iran*, Tehran: publication of Ferdows, First Edition. (in Persian)
42. *The Constitutional Movement of Iran Based on Documents of the Ministry of Foreign Affairs* (1991), Tehran: Political and international studies office affiliated with the ministry of foreign affairs of the Islamic republic of Iran, first edition. (in Persian)
43. Goldstone, Jack A. (1980). Review: Theories of Revolution: The Third Generation. *World Politics*, 32(3), Published Cambridge University Press.
44. Zarshenas, Shahriar (2005), *A brief look at the history of intellectuals in Iran, the second generation of constitutional intellectuals and the intellectuals of the pahlavi era* (2), Tehran: publication of Ketab Sobh, 1st edition. (in Persian)
45. Zibiyeh, Mehdi & Najafi, Shahla (2023), *Theory of Revolution in the light of historical sociology of international Relations*, *Bi-Quarterly Journal of Theoretical Politics*, 33(1), 297-322. (in Persian)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

COPYRIGHTS

©2025 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.

